

Фрідріх Ніцше

ВЕСЕЛА НАУКА

Харків
ФОЛІО
2024

Сам собі пан у власній хаті,
Нікого я не мавпував,
А з тих я ладний насміхати
Хто з себе сам не глузував.

У мене над вхідними дверима¹

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

1

Можливо, до цієї книжки знадобиться більше як одна передмова; та й хтозна, чи можна за допомогою передмов наблизити до авторових переживань того, хто не мав відповідного особистого досвіду. Ця книжка писалася, наче мовою талого вітру: в ній панує непокірність, неспокій, перекір і квітнева погода, що нагадують як про близькість зими, так і про перемогу над зимою — про перемогу, що станеться, що відбувається зараз, про вже, ймовірно, неминучу... Вдячність повсюдно плине з неї, наче трапило-

¹ Цей епіграф з'явився у новому, другому виданні, 1887 року; натомість перше видання, 1882 року, мало за епіграф відому цитату з Р. В. Емерсона: *To poets and wise men are all things befriended and consecrated, all experiences useful, holy every day, all divine* (в оригінальному тексті — у перекладі німецькою) — «Для поетів і мудреців усе є дружнім і освяченим, усі переживання корисні, кожен день священний, усе є божественним».

ся щось геть несподіване, вдячність за одужання — бо, власне, одужання й стало цією несподіванкою. Під «Веселою наукою» розуміємо сатурналії духу, який витримував неймовірно тривалий тиск — терпляче, непохитно, холоднокровно, не піддаючись, але й не тішачи себе ілюзіями — і який нині раптом сповнився надією на зцілення, сп'янінням одужання. Не випадає дивуватися, що за таких умов вигулькує чимало пустотливого і нерозважливого; багато нерозважливої ніжності марнується навіть на такі проблеми, що вже обросли грубою шкірою і не піддаються на пестощі й умовляння. Ціла ця книжка насправді є не чим іншим, як потіхою після тривалої скрути й безсилля: мерехтіння віднайденної енергії, пробудженої віри у завтра й позавтра; раптове відчуття й передчуття майбутнього, близьких пригод, наново відкритих морів — і цілей, знову дозволених і знову здійснених. А скільки всього відтак лишаю я позаду! Цей відтинок пустелі, виснаження, зневіри, заціпеніння у молодому віці, що перетворило старість на формальне визнання наочного стану, ця тиранія болю, переважена тиранією гонору, яка відкинула наслідки болю (а наслідки ж — то розрада), і ця гранична самотність як захист від зневаги до людства, що стала пророчою, це принципове обмеження всього, що є гіркого, болісного й гострого у пізнанні, обумовлене огидою, яка поступово виростала з безглуз-

дої духовної дієти й пещення, званих романтизмом — ох, якби хто міг відчути це все разом зі мною! А хто на таке спроможеться, той, безперечно, пробачить мені щось більше, навіть за такі пустощі, як «Весела наука» — наприклад, зменьку пісень, що додаються до книжки цього разу¹ і у яких автор наважується кпити з усіх поетів у спосіб, який не так легко пробачають. Ох, та не лише на поетів з їхніми високими «ліричними почуттями» випадає цьому щойно видужалому виливати свою злостивість: хтозна, кого він собі шукає за жертву, яке чудисько пародійного матеріалу незабаром приверне його увагу? *Incipit tragoedia* — «Починається трагедія» сказано в кінці цієї тривожно безтурботної книжки; оглядайся на задні колеса! Щось обурливе, лихе і злісне сповіщається тим: «Починається пародія», поза сумнівом...

2

Утім, залишмо пана Ніцше — що нам з того, що пан Ніцше одужав?.. Небагато питань здатні привабити психолога більше за зв'язок між здоров'ям і філософією, тож, захворівши сам, він поширює академічну цікавість на свою власну недугу. Бо, оскільки людина — це особистість, передбачається, що людина неодмінно має свою

¹ Прелюдія у віршах і п'ятий розділ з віршованим додатком після нього з'явилися тільки у другому виданні.

особисту філософію; але тут є істотна відмінність: в одній людині філософствують її вади, а в іншій — її статки і сила. У першому випадку особа потребує власної філософії як підтримки, заспокоєння, ліків, порятунку, піднесення, самовідчуження; у другому — це тільки предмет розкоші, чи, у кращому разі — розкіш переможної подяки, що має бути вписаною космічними літерами у небесах ідей. Але в іншому, більш поширеному випадку, коли недуга обумовлює філософію, як у всіх хворих мислителів — а в історії філософії такі, можливо, переважають — що стане з самою думкою під тиском хвороби? Ось питання, яке хвилює психолога — і тут є можливим експеримент. Подібно до мандрівника, який покладає собі прокинутися о певній годині, а тоді спокійно поринає у сон, ми, філософи, коли занедужаємо, тимчасово віддаємося тілом і душею хвороби — ніби заплющуємо очі на самих себе. І так само як мандрівник знає, що в ньому щось таке не спить, відлічує години, і в належну мить розбудить його, ми теж знаємо, що у вирішальну мить ми будемо напоготові — щось таке пробудиться і заскочить наш дух на гарячому, тобто виявить його слабкість або відступництво, або схиляння, або зчерствіння, або потьмарення, чи хоч би як називалися хворобливі стани духу, що їх у дні здоров'я стримує гордість духу (бо згідно з давньою приказкою, «найсильніші, куди не кинь, гордий дух, павич і кінь»).

Після такого самоопитування і самодослідження починаєш пильніше придивлятися до всього, що досі нафілософствовано; починаєш легше, ніж раніше, відгадувати мимовільні відхилення, манівці, пригріті сонцем приваля думки, якими стражденні мислителі блукають, приваблені ними саме як страждальці: відтак, знаємо, куди тіло і його потреби несвідомо ваблять дух — до сонця, тиші, смирення, терпіння, зцілення, розради у кожному сенсі. Будь-яка філософія, яка ставить мир над війною, будь-яка етика з негативним розумінням ідеї щастя, будь-яка метафізика й фізика, що визнають фінал, остаточний стан будь-якого виду, будь-яке переважно естетичне чи релігійне прагнення за межі, по той бік, вище — все це дає підстави запитати, чи не хвороба надихала філософа. Несвідоме маскування фізіологічних потреб під мантиєю об'єктивного, ідеального, суто духовного жахає своїми далекосяжними тенденціями; тож я часто замислювався, чи філософія не була досі простим тлумаченням тіла за хибного розуміння тіла. За найвищими ціннісними судженнями, що досі спрямовували історію думки, ховається нерозуміння фізичної природи — як з боку окремих осіб, так з боку цілих верств чи цілих рас. Нам вільно розглядати всі ці навіженства метафізики, зокрема її відповіді на питання про цінність існування як симптоми певних тілесних станів. І якщо такі ствердження або за-

перечення світу не є науково зваженими і не містять зернини істини, вони дають історикам і психологам дедалі виразніші натяки, як уже згадувані тілесні симптоми, щодо гарного чи кепського стану тіла, його повноти, насаги, історичного самовладдя чи його загальмованості, втоми, виснаження, відчуття кінця, його прагнення до кінця. Я знай сподіваюся, що філософський лікар (у винятковому сенсі цього слова — себто той, хто опікується проблемою загального здоров'я людей, доби, раси, людства) колись матиме мужність сприйняти мою підозру у всій її гостроті й наважитися на висновок: у всьому дотеперішньому філософствуванні йшлося аж ніяк не про «істину», а про щось інше — скажімо, здоров'я, майбуття, зростання, потугу, життя...

3

Нескладно здогадатися, що я не без вдячності прощаюся з періодом виснажливої недуги, вигоди якого для мене ще й досі невичерпані; адже я достатньо добре усвідомлюю власні переваги у своєму мінливому стані здоров'я перед усіма духовно дужими. Філософ, який перетривав різні кондиції, і далі проходить через інші, нові, який пройшов і проходить різні стани здоров'я, відповідно, пройшов і проходить через таку саму кількість філософій — він просто не може не переносити щоразу

свій стан у найдуховніші форму і простір та дистанцію: власне, таке мистецтво перетворення єдино і є філософією. Філософи не вільні розділяти душу і тіло, як це роблять інші люди, а душу і дух нам розділяти взагалі зась. Ми не мислячі жаби, не реєстратори-об'єктиватори з холодною начинкою; ми маємо постійно народжувати свої думки з нашого страждання і по-материнськи надавати їм все, що маємо самі — кров, серце, вогонь, хіть, пристрасть, муки, совість, долю, покликання. Життя означає для нас постійне перетворення на світло і полум'я всього, чим ми є і з чим стикаємося. Що ж до хвороби, то як не спокуситися на запитання: чи можливо нам перебути без неї? Тільки великий біль є остаточним визволителем розуму, позаяк навчає нас великої підозри, яка з будь-якого V робить X, тобто останню літеру ставить перед передостанньою...¹ Тільки велике страждання, тривалий, повільний біль, що неквапом спалює нас на вогких дровах, змушує нас, філософів, сягнути останньої глибини і зректися всього довірливого, добросердого, завуальованого, сумирного, посереднього, у що ми, можливо, раніше вкладали нашу людяність. Сумніваюся, щоб таке страждання «покращувало», проте я знаю, що

¹ Тобто зболілий розум усе подвоює, роблячи 10 з 5, яким відповідають римські X і V; також архаїчна, найдавніша латинська абетка закінчувалася літерами V і X.

воно поглиблює нас. Тож, незалежно від того, вчимося ми протиставити стражданням свій гонор, глузування, силу волі, як індіанець, який, зазнаючи хоч яких тортур, відмагається мучителя дошкульністю своєї мови; чи ми відступаємо від болю у східне небуття, що його називають нірваною — в німе, заціпеніле, покірне забуття і самозречення, з таких тривалих небезпечних вправ опанування себе виходиш геть іншою людиною, з численнішими запитаннями, і перш за все з волею запитувати більше, глибше, суворіше, вагоміше, зліше, тихіше, ніж перше. Довіра до життя пішла; життя як таке зробилося проблемою.

Не треба, однак, думати, буцімто це неодмінно робить нас відлюдьками! Навіть любов до життя є можливою, хоча любов ця вже відмінна. Це кохання до жінки, яка викликає у нас сумніви... Однак принадність усього проблемного, втіха з невідомого для духовних, одухотворених людей є такою великою, що радість її підноситься сліпучим сьйвом над усілякою потребою у проблемах, над будь-якою небезпекою непевності, ба навіть над ревнощами коханця. Нам відоме нове щастя...

4

Нарешті, щоб не обминути найістотніше, з такої прірви, з такої серйозної недуги, з виру хворобливої підозрливості виходиш новонародженим, скинувши стару

шкіру, чутливішим, уїдливішим, з витонченішим смаком до задоволення, з ніжнішим язиком на все добре, з веселішим відчуттям, з іншою і небезпечнішою невинністю в radoшах — більш дитячою і, водночас, незмірно більш вишуканою, ніж будь-коли раніше. Ох, якою огидною видається відтак насолода, груба, тупа, сіра — насолода, як розуміють її наші «освічені», наші багатії та правителі! Як відразливо нам тепер слухати ярмарковий тарарам, яким «освічена публіка» й мешканці великого міста сьогодні дозволяють силувати себе — мистецтвом, книжками й музикою задля «духовних задовольень», за допомогою спіритичного питва! Як нині дере нам вуха театральна крикнява пристрасті, якими чужими стали на наш теперішній смак романтичний розгардіяш і чуттєва ремигачка, що їх так полюбляє освічене бидло, з його прагненням до екзальтованого, закрученого, ексцентричного! Ні, якщо нам таки потрібне мистецтво для одужання, це має бути інше мистецтво — глузливе, легке, швидкоплинне, божественно неспотворене, божественно витвірне мистецтво, яке, подібно до яскравого полум'я, підноситься у безмежне небо! Перш за все — мистецтво для художників, тільки для художників! Зрештою, ми краще розуміємо, що перш за все потрібні веселощі, радість і веселощі, друзі мої! Я хочу це довести також як художник. Ми, знавці, тепер надто добре дещо знаємо: о як ми зараз вчимо-

ся ґрунтовно забувати, не забагато знати як художники! Що ж до нашого майбутнього, ми навряд чи опинимось на шляху тих єгипетських юнаків, які вночі прокрадаються у храми, обнімають статуї і, безперечно, хочуть відкрити, розкрити та висвітлити все, що з поважної причини зберігається прихованим¹. Ні, цей поганий смак, це прагнення до істини, до «правди за будь-яку ціну», це юнацьке безумство у любові до правди нам огидне — ми для цього надто досвідчені, надто серйозні, надто глузуливі, надто запеклі, занадто глибокі... Ми більше не віримо, що істина залишається істиною, якщо скинути з неї заслону; ми аж достатньо прожили, щоб у таке вірити. Сьогодні пристойність полягає у тому, щоб не бачити все оголеним, не бути геть при всьому присутніми, не намагатися все розуміти і «знати». «Чи правда, що Бог усюди суцїй? — запитала у матері маленька дівчинка. — Але я думаю, це непристойно!». Ось натяк філософам! Слід би трохи шанувати відчуття сорому, яке дала нам природа, ховаючи свої загадки й барвисті невизначеності. Може, істина є жінкою, що має підстави приховувати свої підстави? Може, вона

¹ Алюзія до сюжету, що ліг в основу широковідомої на той час балади Фрідріха Шиллера *Das verschleierte Bild zu Sais* (у перекладі Ц. Білиловського — «Закритий образ у Саїсі»), згідно з яким юнак гине у прагненні здобути істину, прокравшись у храм Ізиди і відкривши, попри заборону, обличчя статуї. (*Тут і далі прим. пер.*).

має ім'я Баубо¹, по-грецьки?.. Ох, ті елліни! Вони вміли жити: для цього треба мужньо триматися поверхні, брижів, шкіри, обожнювати зовнішнє, вірити у форми, тони, слова, у цілий Олімп зовнішності! Ті греки були поверхневими — з глибини! То хіба ми просто не повертаємося до цього, ми, жадібність розуму, що піднялися на найвищий і найнебезпечніший щабель сучасної думки і роздивилися звідти, подивилися звідти долі? Хіба ми в цьому не елліни? Прихильники форм, звуків, слів? І саме з цієї причини — художники?

*Рута неподалік Генуї,
Осінь 1886 року*

¹ Коли богиня Деметра побивалася за викраденою богом Аїдом дочкою (Персефоною), відьма Баубо вперше розвеселила її, задержавши собі спідницю.

ГЛУЗИ, ЛУКАВСТВО І ПОМСТА

Віршована прелюдія по-німецьки

1

Запрошення

Частуватись прошу, їжте!
Завтра буде ще й смачніше,
Щораз ліпше день по дню.
В разі ж чого, я натхнення
Учерпну з рецептів неньки,
Й оновлю своє меню.

2

На щастя

Як пошук той мене втомив,
Знаходить я навчався:
Мене раз вітер зупинив —
З вітрами я й подався.

3

Страхи

Вглиб копай, і там знайдеш
Джерело таємне!

Неук скаже: «Не діждеш —
В глибині геєнна!»

4

Діалог

А. Я хворів? Чи я одужав?
Не збагну, хоч як напруживсь,
Хто був лікарем моїм?
В. Ти зцілився, так, мій друже:
Здоровий, хто забудь зумів.

5

До доброчесних

Наші чесноти також нехай би були легконогі —
Як вірші Гомера, — приходячи, знов потім йдуть
собі геть!

6

Світова розсудливість

Не стій на споді сотню літ!
Не пнишь у вись сувору!
Найкраще оглядати світ
Із пів дороги вгору.

7

Вадемекум — Вадетекум

Чарують мова й стиль мої,
Услід ступаєш ти мені?
Наслідуй звичаї свої:
За мною йди — без метушні!

8

Скинувши третю шкіру

Вже шкіра репає стара,
Нова потреба млоїть
Змію в мені, що так жада
Грудок землі глевкої.
Повзу в траві між камінців,
Мій голод недаремний:
Тебе саму я завжди їв,
Зміїна страво, земле!

9

Мої троянди

Мій талан вам щастя зичить,
Щастя всіх до щастя кличе!
Хто моїх троянд насмиче?
Ви на те пригніться нижче

В чагарях, між гострих шпичок —
Часто пальці тут калічать!
Бо талан мастак дражнити!
Щастя любить роздрочити!
Хто моїх троянд насмиче?

10

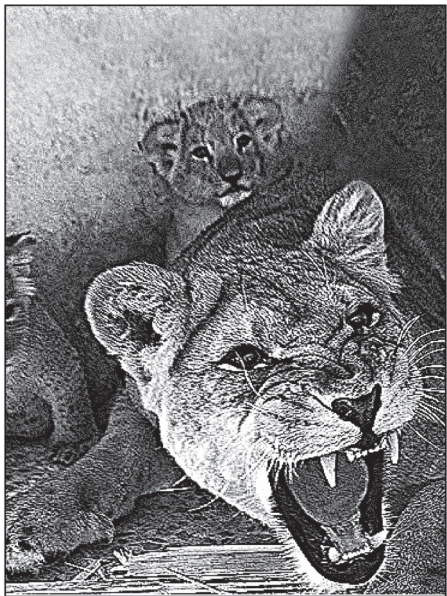
Недбайло

Я розливаю й розбиваю,
І ви мене звете недбайлом.
Таж всяк, п'ючи, б'є й розливає,
Коли по вінця наливає —
Та на вино не нарікає.

11

Згідно з прислів'ям

Зійшлись ніколи і щодня
Гостро й м'яко, сон і яв,
А також розум і дурня;
Чудний банальність обійняв —
Всім цим був, єсьм і буду я,
Голуб, змій, а ще свиня!

ЗМІСТ

Передмова до другого видання	3
Глузи, лукавство і помста <i>Віршована прелюдія по-німецьки.</i>	14
Книга перша	35
Книга друга	101
Книга третя	161
Книга четверта	232
Книга п'ята	304
Додаток. <i>Пісні князя Фогельфрая</i>	396